

نقد جامعه شناختی رمان سال های ابری علی اشرف درویشیان

دکتر عبدالحسین فرزاد^۱

صبا پژمان فر

حکایت

مسئله‌ی ادبیات و بازنمایی جهان اجتماعی در آن یکی از مهمترین عرصه‌های مطالعاتی جامعه شناسی است. برای شناخت تاریخ اندیشه به ویژه اندیشه‌ی اجتماعی می‌توان از آثار ادبیان کمک گرفت. رمان ژانری مناسب برای تحلیل سیاسی و اجتماعی تاریخ معاصر می‌نماید. بحث در ساختارهایی که اثر را به وجود آورده و یافتن ارتباط دوسویه‌ی کلیت اثر ادبی با کلیت اوضاع اجتماعی دوره‌ای که اثر در آن تکوین یافته، هدف اصلی این پژوهش بوده است. برای این منظور رمان سال‌های ابری را که دوران پرالتهاب تاریخ ایران یعنی سال‌های حکومت پهلوی دوم (۱۳۵۷ - ۱۳۲۰) را در بر می‌گیرد، انتخاب کرده و با استفاده از روش ساختارگرایی تکوینی و نقد تکوینی گلدمان، بر این مهم دست یافته است. نگارنده در این مقاله کوشیده است با استفاده از نقد جامعه شناختی که بر ارتباط ادبیات با محیط و طبقات اجتماعی تأکید می‌کند و بر اقتصاد رایج جامعه متکی است، به تحلیل رمان مورد نظر پردازد. در نقد جامعه شناختی به روابط متقابل بین ادبیات و اجتماع توجه می‌شود.

در این پژوهش پس از بازسازی بافت تاریخی متن و قرار دادن نویسنده و متن در چارچوب

- ۱ - دانشیار پژوهشکدهٔ علوم انسانی تهران
- ۲ - کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی

ایدئولوژی طبقه‌ای که نویسنده به آن تعلق دارد، به این نتیجه رسیدیم که نویسنده به عنوان کارگذار طبقه‌ی اجتماعی با رسیدن به آگاهی ممکن گروه توانسته است آگاهی طبقاتی عامل اصلی پیدایش رمان(طبقات) را به خوبی نمایان سازد.

کلید واژه‌ها

گلدمون، رمان، نقد جامعه شناختی، ساختارگرایی، تکوینی، واقع گرایی، فرهنگ عامه‌ی کرمانشاه.

مقدمة

بحث ارتباط رمان و جامعه از زمان تولد این نوع ادبی همواره توجهی متنقدان را به خود معطوف کرده است. آنچه از اهمیت بیشتری برخوردار می باشد، نماینده ای جامعه بودن رمان است. ژانر رمان بهترین قالب برای انعکاس تباہی قهرمان در محیط بیگانه گشته ای زندگی است. (مصطفی‌پور ایرانیان، ۱۳۵۸: ۱۷) «رمان میدانی است سراسر دیالکتیکی که به گفته ای گلدمان جای برخورد تباہی دوگانه ای است - تباہی قهرمان و تباہی جهان داستان - جهان داستان جهانی ست تباہ، چرا که بازتاب محیط بیگانه گشته ای زندگی است، قهرمان داستان تباہ است چرا که در این جهان به دنبال یافتن ارزشهای اصیل می گردد. گلدمان می گوید: «بدیهی است که مراد از ارزشهای اصیل، ارزشهایی نیست که خواننده یا نقاد آنها را اصیل می دانند بلکه ارزشهایی است که بی آنکه آشکارا در رمان نشان داده شده باشند، به گونه ای ضمنی همبار جهان داستان را می سازند.» (سلیمانی، ۱۳۶۹: ۲۲) بنابراین صورت رمان همان صورتی است که انسان ها هر روز در چارچوب آن زندگی می کنند. پدید آمدن " فرد مسئله دار " (پروبولماتیک)، عاملی است که باعث پیدایش رمان در دوران معاصر شده است. فرد مسئله دار فردی است که با تمام مسائل منفی و مثبت موجود در جامعه ای شهری مدرن در ارتباط است. فرم رمان در واقع برگردان زندگی روزمره در عرصه ای ادبی است. برگردان زندگی روزمره در جامعه ای فردگرایی که زاده ای تولید برای بازار است. رمان فارسی ریشه ای رئالیستی بسیار قوی دارد. این مسئله از آنجا ناشی می شود که ادبیات در ایران رسالتی بیش از قصه گویی دارد و در واقع ما با نوعی رمان متعهد مواجهیم. نقد جامعه شناختی ادبیات از شیوه های نوین در نقد ادبی است و در این گونه نقد به تعامل جامعه و ادبیات و شکل های گوناگون این مسئله پرداخته می شود. در این نوع از نقد به هنرمند القا می شود که هر چه بیشتر اثرش به جامعه نزدیک باشد، پربارتر و صیقل خورده تر خواهد بود. (فرزاد، ۱۳۷۸: ۷۷) در نوشتار حاضر برآینیم تا به اهدافی چند دست یابیم. از جمله ای آنها می توان به انطباق جهان بینی اثر با طبقه ای اجتماعی نویسنده اشاره

کرد. همچنین تأثیر عوامل اجتماعی، اقتصادی و سیاسی را در جهان بینی نویسنده بررسی کرد. به طور کلی در این نوشتار، میزان تأثیر و تأثر رمان نویس را از جامعه و بر جامعه پی گرفتیم. اهمیت چنین پژوهشی را می‌توان تبیین گرایش جامعه شناسی ادبیات و به خصوص جامعه شناسی رمان در رشته‌ی ادبیات فارسی و مطالعات ادبی دانست. بر این اساس ما با فرضیه‌هایی چند پژوهش را در پیش گرفتیم مبنی بر اینکه ۱- نویسنده مسائل اجتماعی را واقع گرایانه به تصویر کشیده است. ۲- وضعیت اقتصادی، باورهای عامیانه، شرایط سیاسی و ... عنوان شده در رمان که مجموعه‌ی جهان بینی نویسنده را تشکیل می‌دهد، منطبق با طبقه و پایگاه اجتماعی مطرح شده در رمان است. ۳- درویشیان به عنوان خالق حقیقی توانسته است آگاهی جمعی گروه را بازنمایی کند و همچنین آنچه را گروه به طور ناخودآگاه فکر و احساس می‌کند برای خوانندگان آشکار سازد. ۴- منش منسجم رمان سال‌های ابری به موازات مسائل اجتماعی زمانه است. ۵- پرباری و غنای اثر به حداقل آگاهی ممکن نویسنده مربوط می‌شود. در این پژوهش کاربرد نظریه‌ی ساختارگرایی تکوینی گلدمون واحد تعریف و بیان در تجزیه و تحلیل متن قرار داده شده است و با استفاده از جهان بینی اثر و انطباق آن با طبقه‌ی اجتماعی نویسنده‌ی اثر به تحلیل متن پرداخته می‌شود.

مبانی نظری پژوهش

نخستین نظام منسجم در جامعه شناسی ادبیات زاییده‌ی اندیشه‌های جورج لوکاج بعد از جنگ جهانی دوم است که به وسیله‌ی یکی از پیروان او یعنی لوسین گلدمون به طور منظم به رشته‌ی تحریر در می‌آید. «روش گلدمون برای مطالعه‌ی واقعیت‌های انسانی و اجتماعی ساخت گرایی تکوینی genetic structuralism نام دارد.» (راودراد، ۱۳۸۲: ۸۶) ساختارگرایی تکوینی یعنی بحث و دقت در ساخت‌هایی که اثر را به وجود می‌آورد و این از نظر گلدمون جهان بینی طبقات اجتماعی است. نویسنده متعلق به یک طبقه‌ی اجتماعی است و خواه ناخواه جهان

بینی همان طبقه را بازتاب می دهد. پس اثر هنری را در حقیقت یک نفر نمی آفریند بلکه یک طبقه آن را می سازند. آفریننده‌ی واقعی آثار هنری طبقات اجتماعی هستند. «مفاهیم جهان نگری و فرد استثنایی مهمترین ابزار مفهومی گلدمون هستند که در این روش برای تبیین آثار هنری و ادبی مورد استفاده قرار گرفته اند.» (همان منبع، ۹۲) مفهوم جهان نگری در اندیشه‌ی گلدمون به طرز تفکر یک گروه در برده ای از زمان اشاره دارد و او خلاقیت فردی نویسنده و هنرمند را در فرایند آفرینش هنری و ادبی کم اهمیت می داند. او با توجه به نظریه‌ی مارکسیسم، طبقات اجتماعی را زیربنای جریان‌های فلسفی، ادبی و هنری می شمارد. (گلدمون، ۱۳۷۷: ۶۶ و ۶۷) «هنرمند بزرگ همانا فردی استثنایی است که در عرصه‌ای معین یعنی در عرصه‌ی آثار ادبی (یا آثار نقاشی، نظری یا فلسفی، موسیقایی و غیره) جهان خیالی منسجم یا تقریباً منسجمی می آفریند که ساختارش با ساختاری که مجموعه‌ی گروه به آن گرایش دارد منطبق است.» (گلدمون، ۱۳۷۱: ۳۲۱). گلدمون معتقد است که نویسنده واقعیتی انتزاعی را که ریشه در جهان خارج ندارد خلق نمی کند بلکه واقعیتی تخیلی می آفریند که نسبتی مستقیم با واقعیت اجتماعی دارد. این واقعیت اجتماعی عرصه‌ای است که نویسنده در پیرامون آن زندگی می کند و تنها فرم هنری رمان است که این واقعیت صریح اجتماعی را تبدیل به امری زیبایی شناختی می کند. فاکتور مهم ساخت گرایی تکوینی، پایگاه اجتماعی نویسنده و گروهی است که او بدان تعلق دارد. بنابر ساختار گرایی گلدمون که ما در تحلیل این رمان از آن به عنوان چارچوب نظری بحث استفاده کرده ایم افراد با میراثی از شاخصه‌های اقتصادی معرفی می شوند و آنچه که می پسندند و یا نمی پسندند به پایگاه اجتماعی آنها بر می گردد. بر این اساس جهان بینی که در رمان ارائه می شود و بیانگر طبقه‌ی اجتماعی شخصیت‌های رمان است، حکایت از پایگاه اجتماعی نویسنده و نوع نگاه او به مسائل اجتماعی، سیاسی و فرهنگی زمان مطرح شده در رمان دارد. گلدمون، اثر ادبی را از پدید آورنده‌ی آن مستقل و محصولی از ساختار اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی و سیاسی دوره ای خاص می دانست. "لوسین گلدمون"

قهرمان رمان را فردی مسئله دار می داند که در جامعه ای که ارزش‌های کمی مانند کالا و سرمایه اهمیت اساسی دارد، ارزش‌های اصیل، کیفی و راستین (مانند: عدالت، آزادی و عشق) را جستجو می کند. بنابراین در ساخت گرایی تکوینی گلدمون «کارپرداز اصلی اثر گروهی است که این جهان بینی در اندرون آن تدارک یافته است، نه نویسنده که کارگذار است.» (گلدمون، ۱۳۶۹: ۱۱) در این شیوه علاوه بر اینکه به جنبه های اقتصادی خلق اثر ادبی توجه دارند و همچنین میزان پذیرش اثر از طرف خوانندگان را در نظر می گیرند، محتواهای اثر ادبی و رابطه ای آن را با جامعه ای که اثر در آن خلق شده است را بررسی می کنند و به جای توصیف محتواهای اثر ادبی به بررسی محتوا و فرم اثر ادبی و رابطه ای آن با جهان نگری در یک دوران خاص می پردازند. همچنین گلدمون مطرح می کند که «تنها تعداد محدودی از آثار ادبی ارزش تحلیل جامعه شناختی را دارند. اینها آن دسته آثاری اند که در آنها تجربه ای گروه و ساخت آگاهی جمعی آن دقیقاً توسط نویسنده منعکس شده است.» (راودراد، ۱۳۸۲: ۹۱) و از آنجا که رمان سال های ابری این ویژگی را در خود نمود داده است، ارزش تحلیل جامعه شناختی را دارد. در ساختار گرایی تکوینی از جهان بینی مطرح شده در متن به جهان نگری فرد نویسنده پی می بریم و همچنین از جهان نگری نویسنده در نهایت به جهان نگری گروه اجتماعی که نویسنده در آن قرار دارد می رسیم. «ساخت گرایی تکوینی یک روش دیالکتیکی است که از طریق آن ما به طور دائم در جهت اصلی و ابتدائی حرکت می کنیم و نه تنها از متن به فرد بلکه از فرد به گروه اجتماعی که او جزئی از آن است می رویم.» (همان منبع، ۹۷)

خلاصه‌ی رمان سال های ابری^۱: واقعی رمان از دید شریف که کودکی ۳ الی ۴ ساله است تعریف می شود و به داستان زندگی او می پردازد. شرکت نفت ایران که در آن سالها با عنوان "کمپانی" شناخته می شد در دست انگلیسی هاست. شغل اصلی بوچان (پدر

۱ - رمان سال های ابری درویشیان در ۱۶۲۲ صفحه و در چهار جلد، نوشته شده است. نویسنده در این رمان برای پرداختن به زبان فارسی با گویش کرمانشاهی از واژگان و اصطلاحات کرمانشاهی نیز استفاده کرده است و در آخر جلد چهارم واژه نامه ای برای آن تدارک دیده است. این رمان به زبان های انگلیسی، فرانسوی، روسی، آلمانی، عربی، کردی، ارمنی و در سال ۱۳۸۳ به زبان فنلاندی ترجمه شده است.

Shirif) آهنگری است. وضعیت آهنگری کساد است و او هم هر زمان وقت کند می رود دم
کمپانی تا شناسنامه اش را به دست متصدی برساند. بوچان پدر اخمو و گرفته ای است و بچه
هایش از او می ترسند. پدری مذهبی که هر روز صبح بعد از نماز کتاب دعايش را باز می کند
و دعای آن روز را می خواند. کرمانشاه در این دوران در جریان جنگ دوم جهانی است. جنگ
وضعیت اقتصادی مردم را بدتر کرده است. قحطی است. بی بی (مادریزگ شریف) با پارتی
بازی سلیم (دایی کوچک شریف) را وارد کمپانی نفت می کند. فعالیت های کارگران بر علیه
ما فوق که در واقع انگلیسی ها هستند که صاحب کمپانی - شرکت نفت ایران و انگلیس -
هستند با دزدی از سیم های مسی سرخ رنگ کمپانی خود را نشان می دهد. بوچان و خانواده
اش به خانه ای کوچکی اسباب کشی می کنند که بسیار قدیمی است. همسایه ای جدید آمیرزا
ترناچی است. آمیرزا همیشه مست است و طرفدار پرو پا قرص هیتلر. با اصرار ننه، شریف را که
مدرسه اش دیر شده نام نویسی می کنند. به خانه ای دیگری اسباب کشی می کنند. این خانه
لب آبشوران است و اهالی آن هر چند وقت یکبار با سیل درگیرند و سیل به خانه هاشان
آسیب می زند. خانه ای بعدی در علافخانه است. در یکی از اتاق های همسایه آقا مرتضی و
نیز السادات زندگی می کنند. آقا مرتضی حروفچین است و شریف را با مجله و کتاب آشنا می
کند. سی ام تیر ماه مردم با کفن سفید برای تظاهرات و اعتراض به سبزه میدان می روند.
شعار مردم "یا مرگ یا مصدق" است. در خیابان ها تظاهرات است و بین طرفداران مصدق
و پان ایرانیست ها در گیری به وجود می آید. دایی سلیم با رفقایش در خانه جلسه می گذارد.
روز ۲۸ مرداد زاهدی کودتا کرده است. خیلی از رفقای سلیم را دستگیر کرده اند. دایی سلیم
هم فراری است. مردم از وضعیت سیاسی دلسرد شده اند. کارگرهای کارخانه دوباره دزدی از
کمپانی را شروع کرده اند. شریف توده ای شده است. دایی سلیم نسبت به حزب بدین شده و

از آن کناره گیری می‌کند و می‌خواهد که شریف را از اشتباه باز دارد چون خودش را مسئول افکار سیاسی شریف می‌داند. بوجان به خاطر قاچاق تریاک در زندان تهران است. ننه با بچه‌ها به اتفاقی که سلیم برایشان در خانه‌ی تازه سازش در نظر گرفته اسباب کشی می‌کنند. شریف در مدرسه‌ی نوبنیاد گیلان غرب معلم کلاس دوم می‌شود. معلمان مدرسه‌های تهران در روز ۱۲ اردیبهشت اعتصاب می‌کنند در گیلان غرب هم معلم‌ها سر کلاس نمی‌روند. دولت شریف امامی سقوط می‌کند. امینی نخست وزیر می‌شود. با انتقالی شریف به شاه آباد غرب موافقت شده است. روز ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ برخورد خونینی بین مردم و نیروی مسلح رخ داده و عده‌ای کشته و زخمی شده‌اند. شریف درباره‌ی جوابش به صحت خبرهای رادیو سر کلاس در کرمانشاه به مدت کوتاهی بازداشت می‌شود. در طاقچه‌ی خانه‌ی دایی سلیم عکس امام خمینی را می‌بیند. شریف برای شرکت در کنکور به تهران می‌رود و در دانشکده‌ی ادبیات مشغول تحصیل می‌شود. شریف و دوستش خداکرم را در معبد آناهیتا دستگیر می‌کنند. با خداکرم برای جمع‌آوری متل‌ها و افسانه‌های مردم کرمانشاه به کنگاور آمده بودند. شریف با مردم در یادداشت‌هایش در مورد اصلاحات ارضی حرف زده است. شریف و خداکرم را به ساواک کرمانشاه می‌برند. پاهایشان را شلاق می‌زنند. اوضاع زندان خیلی بد است. شریف را در ساواک برای اعتراف گرفتن شکنجه می‌دهند. اول دی ماه ۱۳۵۰ شریف آزاد می‌شود. برای ادامه‌ی فوق لیسانسش با ننه به تهران برمی‌گردد. با همکلاسی‌هایش اعلامیه‌پخش می‌کنند. شریف و همکلاسیش در دانشسرای عالی برای استاندارد کردن تست‌ها‌ی دوره‌ی راهنمایی به میاندوآب می‌روند. در آنجا شریف را بازداشت می‌کنند و به ساواک تهران برمی‌گردانند. شکنجه‌اش می‌کنند و دوستان همزمش را نشانش می‌دهند که همه دستگیر شده‌اند. چهارمین کتاب شریف هم سانسور شده است. شریف با دختر دایی اش شهرناز ازدواج می‌کند. شریف کتاب فروشی کوچکی راه می‌اندازد. بعد از چهار ماه که از ازدواج شریف و شهرناز می‌گذرد، شریف را در کتاب فروشیش دستگیر می‌کنند و به سلول می‌برندش. شریف به یازده

سال زندان محاکوم شده است. دولت هویدا بعد از سیزده سال سواری بر مردم کنار رفته است. دولت آموزگار با خشم مردم بر کنار شده است. مردم قم به خیابان‌ها ریخته اند. روزنامه‌ها از تظاهرات وسیع خیابانی خبر می‌دهند. دولت شریف امامی از صبح ۱۷ شهریور در تهران و یازده شهر دیگر حکومت نظامی اعلام می‌کند. در ۱۷ شهریور کشتار عظیمی از مردم در میدان ژاله‌ی تهران اتفاق می‌افتد. در زندان زندانی‌ها اعتراض غذا می‌کنند ... سوم آبان هزار نفر آزاد می‌شوند. شریف آزاد می‌شود.

نویسنده فقط به بازسازی واقعیت اجتماعی در اثرش اهتمام نداشته و ساخت و پرداخت فنی رمان نیز بر اساس اصول هنر داستان نویسی است. درونمایه‌ی داستان که عبارت از زندگی و مبارزه‌ی فردی از طبقه‌ی کارگر دربرابر ستم موجود در جامعه است، به خوبی شاخ و برگ پیدا کرده. روابط علی و معلولی - اصلی ترین پیرنگ در این رمان فقر است - که پیرنگ و طرح داستان را موجب می‌شود، منطقی و واقعی جلوه می‌کند و البته این مدعایی بر پایبندی نویسنده به رئالیسم در اثر است. روابط علی و معلولی دیگری را که در کنار رابطه‌ی علی و معلولی اصلی آورده شده است، باید پیرنگ‌های فرعی رمان بدانیم. در واقع درویشیان با استفاده از موضوع اصلی و بغرنج جوامعی که قصد رسیدن به دموکراسی دارند، خواننده را با فلسفه‌ی زندگی مدرن آشنا و درگیر کرده است. نویسنده پویایی و ایستایی شخصیت‌ها را با توجه به نقش آنها در جامعه‌ی رمانش خلق کرده و هیچ شخصیتی را بی‌دلیل در رمان نیاورده است. نقل موضوع در رمان سال‌های ایرانی به شیوه‌ی اول شخص مفرد است. از آنجا که روایت بیرونی رمان از طریق شخصیت اصلی صورت می‌گیرد، روایت بر اساس راوی - قهرمان است. راوی در رمان مورد نظر با اینکه نظرات خود را نسبت به وقایع بیرونی که اتفاق می‌افتد نشان می‌دهد اما داخل ذهن شخصیت‌های دیگر نمی‌شود و به خواننده اجازه می‌دهد که خود از حوادث داستان، نتایج مورد نظر را بگیرد. بنابراین نویسنده فقط نشان داده که شخصیت‌هایش چگونه فکر می‌کنند و قضاوت را به عهده‌ی خواننده گذاشته است. راوی رمان، شریف، از دوران کودک، خود روایتگر همه‌ی حوادث اطرافش است. در

دوران کودکی راوی، خواننده حس می کند که وقایع را از دید کودکی مشاهده می کند. در دوران کودکی شریف، نویسنده بیشتر وقایع و باورهای عامیانه را نمود می دهد. در واقع نویسنده با توجه به منطق زندگی، دوران کودکی را دوره‌ی آشنایی با باورهای سنتی دانسته است. راوی رمان که قهرمان داستان است با رشد جسمی و عقلی وارد دورانی می شود که به چرایی موضوعات می پردازد. البته باید به این مسئله توجهی عمده داشت که جامعه‌ی رمان در جریان تحول و پیش رفتن به سوی مدرنیته است و خواه ناخواه اثر باور عامیانه در چنین جامعه‌ای رنگ می بازد. نویسنده از طریق راوی اول شخص که در دوران کودکی به سر می برد در ابتدا به نشان دادن فرهنگ عامه‌ی خانواده و طبقه‌ی مذکور تلاش کرده است. در این دوران که شخصیت اصلی کودکی خود را می گذراند با توجه به روند واقعی زندگی، انتقال فرهنگ عامه و دیدگاه مذهبی به کودکان را در خانواده شاهد هستیم. با بزرگ تر شدن شخصیت اصلی مسائل مطرح در رمان رنگ و بوی دیگری به خود می گیرد. خواننده با مسائل سیاسی و اجتماعی دوران آشنا می شود. همچنین نویسنده از طریق انتخاب این زاویه دید و رشد و بلوغ ذهنی شخصیت اصلی نحوه‌ی پیدایش افکار توده ای را در جامعه‌ی ایران نشان داده است. نویسنده توانسته توانایی خود را در استفاده از این زاویه‌ی دید نشان دهد. یکی از ایرادهایی که درباره‌ی زاویه دید من راوی مطرح است توانا نبودن راوی در اشاره به ویژگی‌های شخصیتی مثبت خود است. اما درویشیان با مهارت تمام این مشکل را حل کرده است. او اشاره به من راوی و نشان دادن خصوصیات او را در حرف‌های دیگر اشخاص داستان از جمله بی بی گذاشته است. تنها ایرادی را که می توان به نویسنده در مورد کاربرد این زاویه دید وارد ساخت در ص ۱۱۲۴ است. شریف در مورد حرکات و رفتار فردی به تعریف می پردازد که از او فاصله دارد و نمی تواند اینقدر دقیق حرکات او را نظاره کرده باشد در حالی که راوی پشتیش به آن فرد است. هچنین در مورد نحوه‌ی خواستش به خواننده خبر می دهد: «تند از او دور می شوم. می خواهد باز هم خودش را به من برساند. اما من خیلی از او فاصله دارم. روی زمین تف می اندازد. خودش را به پیاده رو می رساند. کمر درختی را در بغل

می گیرد و دو سه بار سر خود را به تنہ‌ی درخت می کوبد.» در پایان نویسنده توانسته از طریق راوی اول شخص، خواننده را با خود همراه کند و اعتمادش را به آنچه می گوید، جلب کند.

در عین حال درویشیان با رئالیسم قوی‌ای که در رمانش به کار برده برای خیل خواننده‌گانی که در این سال‌ها زیسته‌اند، با تداعی حوادثی که در آن درگیر بوده اند به چرایی مسئله پرداخته است. از دیگر مسائلی که رمان، خواننده را با خود به همراه می کشد، به تصویر کشیدن فرهنگ عامه و فولکلور کرمانشاه است. خواننده‌گانی که اهل کرمانشاه می باشند با اصطلاحات و کنایات و لطائف بازگو شده در این رمان به احساس نشاط دست می یابند. دیگر خواننده‌گان نیز به دلیل ریشه دار بودن فولکلور ایران و نقاط اشتراک آن در سایر فرهنگ‌ها (مثلًاً در مورد تقدس نان، استفاده از انواع روش‌های طب عامیانه برای درمان که چه بسا از ناآگاهی بشر سرچشم می گیرد، انواع باورهای خرافی و ...) به چنین احساسی دست خواهند یافت. روبرویی توده‌ی مردم با مدرنیته و ابزار آن در ایران از دیگر نکات شادی بخش در پیگیری رمان مورد نظر می باشد.

«بین کلیت یک اثر و کلیت اوضاع اجتماعی دوره‌ای که اثر در آن تکوین یافته است هم عرضی کامل وجود دارد. وظیفه‌ی انسان منتقد ساختگرا یافتن و تحلیل این هم عرضی برای روش‌ن ساختن و دلالت‌های اثر است.» (گلدمان، ۱۳۶۹: ۱۳)

۱- یافته‌های

چگونگی تأثیر اجتماع بر نویسنده در اثر (جایگاه و طبقه‌ی اجتماعی نویسنده): گلدمان مطرح کرده است که «نویسنده متعلق به یک طبقه‌ی اجتماعی است و خواه ناخواه جهان بینی همان طبقه را بازتاب می دهد. پس اثر هنری را در حقیقت یک نفر نمی آفریند بلکه یک طبقه آن را می سازد.» (شمیسا، ۱۳۸۵: ۲۹۲) پس بر این اساس می

۱- در بررسی موارد مورد نظر از سخنرانی محمد جعفر پوینده در سال ۱۳۷۶ در دانشکده‌ی علوم اجتماعی دانشگاه تهران یاری جسته ام.

توان طبقه‌ی نویسنده را همانی دانست که در اثر انعکاس داده می‌شود. در واقع نویسنده در رمان "سال‌های ابری" با تأکید بر طبقه‌ی کارگر و نمایاندن زندگی هر روزه و مشکلات و مسائلی که با آن دست و پنجه نرم می‌کنند، توanstه است از پس این مهم به خوبی برآید. همچنین برای اطمینان نسبت به این امر می‌توانیم ادعای خود نویسنده را نیز مطرح کنیم: «... خیلی از زندگیم را در آیشوران نوشته‌ام. در سال‌های ابری نوشته‌ام. در فصل نان نوشته‌ام...» (درویشیان، ۱۳۸۱: ۱۹۷) بنابراین باید سال‌های ابری را اتوبیوگرافی نویسنده بدانیم و بر این اساس نویسنده طبقه‌ی اجتماعی خود را با تمام دغدغه‌ها یش در رمان جلوه داده است.

انسان‌های اجتماعی در اثر (طبقه‌ی اجتماعی شخصیت‌ها): انسان اجتماعی

با طبقه‌ی خود شناخته می‌شود و آنچه طبقه‌ی او را می‌سازد عبارت است از سازمان اجتماعی تولیدی که فرد در آن قرار دارد، مناسباتی که بین اربابان و خادمین وسائل فنی و جمعی تولید وجود دارد. از جمله سیستم‌های تأثیرگذار بر اجتماعی شدن عبارتند از خانواده و جامعه. (گیدزن، ۱۳۷۶: ۱۱۵_۸۶) در رمان سال‌های ابری جلد اول و دوم رمان می‌توانیم تأثیر جامعه و خانواده را در اجتماعی شدن "شریف" ببینیم. تمام شخصیت‌های معرفی شده در این رمان نوعی انسان اجتماعی هستند که نویسنده آنها را در قالب طبقات اجتماعی معرفی می‌کند. طبقه‌بندی اجتماعی در کشورهای سنتی تر (خاورمیانه و امریکای مرکزی) از دوگانگی فعالیت‌های اقتصادی (شهر و روستا) و همچنین تسلط بر منابع اقتصادی و اقتدار سیاسی سرچشمه می‌گیرد. (کمالی، ۱۳۷۹: ۳۲۹_۳۱۹) در رمان "سال‌های ابری"، "شریف" در یک خانواده‌ی کارگری متولد می‌شود. از جمله ویژگی‌های طبقه‌ی کارگر افرادی است که در مشاغل یقه‌آبی و کارهای یدی قرار دارند. (گیدزن، ۱۳۷۶: ۲۴۱) پدر شریف (بوچان) در فصل تابستان به باعثی مشغول است که می‌توان آن را در دسته‌بندی کارگران روستایی قرار داد البته شغل اصلی او آهنگری است ولی به دلیل کسادی بازار معمولاً به دنبال مشاغل دیگر است (در این صورت او از طبقه‌ی میانه به سمت طبقه‌ی کارگری حرکت کرده است و دلیل این حرکت

جنگ و کسادی بازار است). از جمله‌ی این فعالیت‌ها، کارگری در شرکت نفت ایران و انگلیس (کمپانی) می‌باشد که جزء مشاغل یقه‌آبی می‌باشد. (ص ۳۲) پدر شریف قبلًا خانه‌ای نیز داشته که آن را از دست داده است. در دوران جنگ جهانی دوم که متفقین وارد ایران شده‌اند، روز به روز وضعیت اقتصادی افراد بدتر هم می‌شود. دایی سلیم از یازده سالگی کارگر کمپانی می‌شود. دایی سلیم به عنوان یک کارگر ماهر صنعتی به صورت روزمزد در شرکت نفت کار می‌کند. عموقلت کار قاچاق انجام می‌دهد، گاهی هم بنایی می‌کند و برای مدت کوتاهی هم وارد کمپانی می‌شود. بنابراین عموقلت کار ثابتی ندارد و می‌توان او را جزء بیکاران محسوب داشت و طبقه کارگر نیمه ماهر هیچ گاه از ویژگی بیکاری به دور نیست. دایی حامد هم که کارگر کوره‌ی ریخته گری است بنابراین در ابتدا به عنوان کارگر "بازار کار دومی" مشغول کار است، در روند داستان طبقه‌ی او به طبقه‌ی کارگر نیمه ماهر تغییر می‌کند. بی‌خیاطی می‌کند و ننه در خانه کلاش (گیوه‌ی کرمانشاهی) می‌چیند. تا به اینجا طبقه‌ی اجتماعی خانواده‌ی شریف مشخص است او در یک خانواده‌ی پرولتاریا متولد شده و رشد می‌یابد. خانواده‌ی پدر شریف (بوچان) هم تقریباً "جزء طبقه‌ی کارگر محسوب می‌شوند. عموماً مغازه‌ی کبابی دارد. بنابراین جزء طبقه‌ی بازاری (مغازه‌دار) است از طبقه‌ی میانه‌ی شهری. عموماً مراد چرخ بستنی فروشی دارد (کارگر نیمه ماهر). عموماً گیدان آهنگر است (طبقه‌ی میانه). بابا حسین با الاغ جنس می‌برد به دهات (کارگر نیمه ماهر). در اینجا فقط خانمی است که شغل یدی ندارد. او اثاثیه‌ی مردم را گرو بر می‌دارد و به جایش پول قرض می‌دهد. تمام افرادی که در طول داستان معرفی می‌شوند، همگی از طبقه‌ی کارگر هستند. از جمله افرادی که شریف (شخصیت اصلی) از آنها تأثیر گرفته است، "آقا مرتضی" است که کارگر چاپخانه است و جزء کارگر صنعتی ماهر محسوب می‌شود و البته منزلت برتر شغلی او از سواد دار بودن او و همسرش نشأت می‌گیرد. همگی اینها در خانه‌ی عموم علی بقال اتاق اجاره کرده‌اند. عموماً که بقالی دارد در طبقه‌ی میانه قرار دارد. او علاوه بر بقالیش، اتاق‌های خانه‌اش را نیز اجاره داده است. بنابراین

از درآمد بالاتری نسبت به بقیه برخوردار است. خانواده‌ی شریف یکی از اتاق‌های یاور نخ تاب را اجاره می‌کنند. یاور نخ تاب در داستان به عنوان خرد خوده مالک معرفی می‌شود. او کارگاه نخ تابی کوچکی دارد و دو کارگر که در آن کار می‌کنند. دو کارگر (سرخان و عمو چاوشلی) کارگران نیمه ماهری هستند. همسایه‌ی دیگر که در رمان در چند جای از اونام بردہ می‌شود "آمیرزا ترناچی" است که مغازه دار است و از طبقه‌ی میانه. شریف که بزرگتر شده است یکی از تابستان‌ها به عنوان کارگر نیمه ماهر در مغازه‌ی آهنگری عموهایش کار می‌کند. بی‌بی، شریف را به تعییر طبقه اش تشویق می‌کند. در طول رمان شریف به اصرار و پافشاری ننه اش به مدرسه می‌رود. درس‌هایش را خوب می‌خواند و همین باعث تعییر طبقه‌ی او می‌شود. برطبق کتاب "... نابرادری‌های اجتماعی": «پایگاه طبقه‌ای بسیاری از آنانی که خود را در زمرة‌ی طبقه‌ی خبرگان می‌پندازند را می‌توان در طبقه‌های اجتماعی دیگر، به ویژه طبقه‌ی پایین جستجو کرد. ولی اینان به سبب کارآیی و مهارت‌های فنی و حرفه‌ای خود توانسته اند به موقعیت اجتماعی خود بهبود بخشیده و از پویایی موجود در جامعه‌ی ایران بهره بگیرند و تعییر طبقه بدهند.» (کمالی، ۱۳۷۹: ۳۲۴) در مدرسه طبقات مختلف اجتماعی حضور دارند. معلم‌های مدرسه همگی جزء طبقه‌ی میانه محسوب می‌شوند. همکلاسی‌های شریف معمولاً از طبقات میانه هستند. کیومرث همکلاسی او که پدرش میزاندار است و از طبقه‌ی خرد خوده مالک که در طبقه‌ی میانه جای می‌گیرد وضع مالی خوبی دارند. در رمان طبقه‌ی اجتماعی او با پالتو کلفت و نرمش، کیفش که همیشه پر از شیرینی و پسته است، چیزهایی که می‌خورد و شریف تا به حال اشم Shank را نشینیده و اسکناس‌های جیش توصیف می‌شود. ایرج که دفتر فیلم دارد نیز جزء طبقه‌ی میانه است و پدرش کارمند شرکت نفت. یکی از نشانه‌های طبقه‌ی میانه و بالای جامعه در بین دانش آموزان پسر در این دوران داشتن دفتر فیلم است. دفتر فیلم به دیگر بچه‌ها نشان می‌دهد که صاحبیش از طبقه‌ی اجتماعی بالاتری برخوردار است و می‌تواند بیشتر به سینما برود. مدرسه محلی است که طبقات مختلف اجتماع در آن حضور

دارند و شریف از کودکی شاهد این تضاد طبقاتی است و در جریان این تضاد است که به آگاهی طبقاتی می‌رسد. شریف معلم می‌شود و طبقه‌ی اجتماعی او تغییر می‌کند. دیگر همکاران او نیز از طبقه‌ی میانه هستند. نویسنده می‌شود و کتاب چاپ می‌کند و ... بنابراین وارد طبقه‌ی خبرگان (طبقه‌ی میانه) می‌شود. از دیگر نشانه‌های موجود در رمان برای نمایاندن طبقه‌ی کارگر، نوع مواد غذایی است که خانواده‌ها استفاده می‌کنند. همچنین نویسنده در جریان داستان به گرسنگی افراد و کودکان اشارات چندی دارد و نیز شیوه‌های تهیه لباس هم می‌تواند شاهدی بر طبقه‌ی اجتماعی افراد باشد. محل زندگی افراد این طبقه هم جای مناسبی نیست. البته در این دوران هنوز در شهرهای ایران طبقه‌بندی شهری از لحاظ دارا و ندارا صورت نگرفته است. (کاتوزیان، ۱۳۷۲: ۲۵۴) این مسئله را در رمان می‌توانیم ببینیم که معمولاً خانواده‌های طبقه‌ی کارگری و طبقه‌ی میانه در کنار هم به شیوه‌ی سنتی (اتاق‌های متعدد دور حیاط) زندگی می‌کنند. همچنین نویسنده از طبقات خرد مالک نیز در رمان یاد کرده است. خانواده‌های پولدار نیز در همان محلات قدیمی اما به طور مستقل زندگی می‌کنند. با توجه به ساختار شهرها در آن زمان این طبقه‌ی بالا دور از محله‌ی دیگر طبقات زندگی نمی‌کنند. این طبقه همگی طرفدار حکومت حاکم هستند و دولت ملی گرای مصدق را که به طبقات کارگری و میانه توجه دارد نمی‌پسندند. اینان تمام تلاششان برای حفظ وضع موجود با توجه به سود و منفعت شخصیشان می‌باشد. (ص ۷۰۱) در واقع این گروه از افراد با نظر کارکرد گرایانه به جامعه و تغییرات آن می‌نگرند و حفظ نظم و موقعیت موجود را کارکردی در جهت پیشرفت جامعه می‌دانند.^۱

تأثیر شخصیت‌ها بر اجتماع: می‌توانیم اعتراض‌های موجود در جامعه‌ی ساخته شده در رمان و تأثیرشان را بر اجتماع و سوق دادن جامعه به سمت انقلاب ۱۳۵۷، بین دو طبقه ببینیم: طبقه‌ی کارگر و طبقه‌ی میانه. دو حزب اصلی در رمان معرفی شده است: ص ۷۴۹ «دایی حامد با چند نفر از دوستانش که در جبهه‌ی ملی هستند، آمده اند نزد دایی سلیم، نشسته اند توی اتاق بی که از

^۱ - تقسیم بندی طبقات اجتماعی در ایران بر اساس کتاب مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی تابعیت‌های اجتماعی از دکتر علی کمالی صورت گرفته

قبل خالی شده و دارند حرف می‌زنند ... دست‌هایی که زبر و دور ناخن هایشان سیاه است، دست رفقای دایی سلیم است. دست‌هایی که تمیزتر است، دست دوستان دایی حامد است که اغلب در بازار و در گاراج مغازه‌ی ریخته گری و ابزار فروشی دارند.» دایی سلیم در رمان نماینده‌ی حزب توده است. حزب توده در رمان سال‌های ابری با کارگرانی که در داستان به حزب می‌پیونددن معرفی می‌شود و از آنجا که حزب برای دگرگونی اجتماعی اقدام به راه اندازی اعتصاب‌های مختلف در سراسر کشور به خصوص از طریق کارگران شرکت نفت ایران و انگلیس می‌کند می‌توانیم نقش این کارگران را در تحولات انقلابی و دگرگونی‌ها بینیم. در رمان سال‌های ابری، طبقه‌ی میانه‌ی شهری (دایی حامد) که شامل قشر مغازه‌داران از طبقه‌ی بازاری می‌شود با پیوستن به حزب جبهه‌ی ملی به مقابله با حکومت می‌پردازد. از جمله دیگر قشرهای طبقه میانه می‌توان از طبقه‌ی خبرگان یاد کرد که شامل افراد تحصیل کرده‌ی دانشگاه‌ها و مراکز عالی می‌شوند. نویسنده مبارزه و فعالیت سیاسی گروه روش‌فکران را از طریق نوشتمن و پخش اعلامیه عنوان کرده است. مبارزه بر علیه حکومت حاکم در بین گروه روش‌فکران ادامه دارد. همچنین اعتصاب در بین معلم‌ها نیز که خود را از قشرهای محروم جامعه می‌دانند و این گروه نیز به آگاهی طبقاتی رسیده‌اند، شکل گرفته است. شریف راه درس خواندن و سوادآموزی را برای مبارزه و در جریان اتفاقات آن سال‌ها قرار گرفتن بر می‌گزیند. در ادامه‌ی رمان، خواننده متوجه فعالیت‌های سیاسی شریف می‌شود و قصد نویسنده در این تغییر طبقه برای شریف، آگاه کردن مخاطبیش از روند تغییرات در مبارزات سیاسی ایران و تغییر مطالبات برای داشتن انقلاب است. در واقع درویشیان با نشان دادن فعالیت‌ها و اعتراض و اعتصاب‌ها برای براندازی نظام از زمان شکل گیری حزب توده در ایران در مهر ۱۳۲۰ روند اعتراض‌های اجتماعی را نشان می‌دهد تا به سال ۱۳۲۸ که مصدق برای اعتراض به خود شاه ائتلاف وسیعی به نام جبهه‌ی ملی تشکیل می‌دهد و گروهی از سیاسیون، دانشجویان دانشگاه و اصناف بازار را با خود همراه می‌کند. بعد از سال ۱۳۳۲ با کودتا بر علیه مصدق و دستگیری سران و اعضای حزب توده و تضعیف آنان این گروه‌های مبارز

به حاشیه رانده می شوند. (ابراهیمیان، ۱۳۷۷: ۱۹۹-۱۹۱) در رمان ادامه‌ی مبارزات را بخصوص از سال ۱۳۳۸ تا انقلاب ۱۳۵۷ در بین جمعیت خبرگان طبقه‌ی میانه می بینیم. دانشجویان، معلمین آگاه، نویسنده‌گان و ... افرادی هستند که به مبارزه علیه رژیم ادامه می دهند. در واقع نویسنده با طبقه‌بندی افراد رمان در قالب طبقات اجتماعی و نشان دادن جهت گیری آنان و فعالیت سیاسی آنها در قالب حزب‌های مختلف که گویای اجتماعی شدن سیاسی شخصیت‌ها در رمان است نحوه‌ی تأثیر شخصیت‌های رمان را در جامعه نشان داده است.

نیروهای اجتماعی و اقتصادی تأثیر گذار بر زندگی: نیروهای اقتصادی: تقریباً

اولین اشاره به فقیرتر شدن مردم در رمان در صفحه ۴۹ است یعنی زمانی که جنگ جهانی دوم سراسر دنیا را گرفته است. در این دوران ایران با تورم، قحطی، کاهش ارزش پول و ... روبرو می شود و نویسنده توانسته است مسئله‌ی قحطی را در زندگی مردم به خوبی نشان دهد. (کاتوزیان، ۱۳۷۲: ۱۸۷) با ملی شدن صنعت نفت با آنکه همچنان در وضعیت اقتصادی مردم تغییرمثبتی اتفاق نمی افتد، و تحریم نفت از سوی انگلیس و خودداری آمریکا از پرداخت کمک مالی و خودداری شوروی از پرداخت بدھی های زمان جنگ و غیره شرایط اقتصادی بدی را بر مردم تحمل می کند با این وجود به دلیل امید به آینده‌ی بهتر، مردم تحمل بالایی از خود نشان می دهند. دکتر مصدق به ملت ایران اوراق قرضه‌ی ملی را پیشنهاد می کند (همان منبع، ۱۸۸) و استقبال مردم را در رمان می توانیم حتی در بین طبقه‌ی کارگر هم ببینیم، شریف تومنان از دایی حامد برای تهیه‌ی قرضه‌ی ملی می گیرد. البته با این مسئله دایی سلیم (حزب توده) و عمومالفت (محافظه کار مذهبی) مخالفت می کنند. نویسنده در ص ۱۲۰۷ - ۱۲۰۰ تأثیر اصلاحات ارضی را در بین طبقه‌ی کشاورز و مردم فقیر نشان می دهد و نظر آنها را نسبت به این اقدام منعکس می کند. در واقع در رمان مردم فقیر و کشاورز، اصلاحات ارضی را در جهت بیشتر فقیر شدن خود می دانند. نیز می توان از بیکاری نام برد که در سراسر رمان بر زندگی شخصیت‌های داستان سایه افکنده است. "بوچان" در سراسر رمان با مسئله‌ی بیکاری

دست و پنجه نرم می کند. "ننه" برای سیر کردن شکم بچه هایش هر کار که از دستش بر می آید انجام می دهد. حتی نویسنده او را در موقعیتی قرار می دهد که باید بین گرسنگی بچه هایش و کشیده شدن خودش به فساد (پیشنهاد آقای آیانی ص ۸۰۰) یکی را انتخاب کند و البته نویسنده فساد دیگری (فروش مواد مخدر) را سر راه او قرار می دهد. با اینکه بعد از کودتا شوروی که هیچ گاه به نهضت ملی ایرانیان کمک نکرده بود و از طریق حزب توده سد راه آنها شده بود، قرض های دوران جنگ را به ایران پرداخت کرد، همچنان «در ۱۳۳۹ کسری انباشه تراز پرداخت ها، بیکاری و میزان بالای تورم، حباب سیاست درهای باز، رشد اقتصادی روسوتوبی، مصرف زدگی اقساطی و ناسیونالیسم مثبت» (کاتوزیان، ۱۳۷۲: ۲۵۵) جامعه ای ایران را با رکود اقتصادی روپرداخت. در رمان هم بعد از کودتا با اینکه به مسائل اقتصادی جامعه به صورت مشخص پرداخته نمی شود اما می توان شرایط بد اقتصادی را در خانواده ای شریف مشاهده کرد. نویسنده چندین حزب مختلف در ایران را به عنوان نیروهای اجتماعی مطرح می کند. او آغاز دگرگونی ها را در ایران با طبقه ای کارگر و حزب توده شروع می کند. شخصیت اصلی اثر (شریف) از طبقه ای کارگر است بنابراین در شروع رمان خواننده ابتدا با طبقه ای کارگر آشنا می شود و از آنجایی که حزب توده، عامل اقتصاد را زیربنای جامعه می داند توده ای کارگری جامعه که با مشکلات اقتصادی دست و پنجه نرم می کند سریعاً به سمت آن کشیده می شود. در این رمان دایی سلیم نماینده ای حزب توده است. او کارگر کمپانی است. خواننده در رمان از طریق دایی سلیم متوجه اعتصابات کارگران شرکت نفت در آبادان و به تبع آن اعتصابات در کرمانشاه و تجمع های مختلف و راه پیمایی های کارگران و مردم در خیابان به بهانه های مختلف از جمله جشن اول ماه مه و همبستگی کانون جوانان دموکرات و ... می شود. نویسنده از طریق روزنامه های حزب توده، مثل "به سوی آینده" انگیزه های حزب را نسبت به دکتر مصدق آشکار کرده است. البته بعد از سال ۳۲ حکومت، جنگی روانی نسبت به حزب توده در جامعه ایجاد می شود و تضعیف حزب توده و دستگیری سران آنها یا فرار آنها به

شوری اعضای حزب توده را سرخورده می کند و این سرخورگی را می توان در رمان مشاهده کرد (ص ۸۲۱۷۹۳ و ۸۸۶) از این به بعد کارگرانی که قبلاً در حزب توده فعالیت می کردند همسو با اعتقادات مردم به مبارزه ادامه می دهند.(ص ۸۸۷) در ادامه خواننده با دیگر تشکلات سیاسی جامعه آشنا می شود. در این زمان حزب پان ایرانیست ها با گرایشات ملی به سرکردگی پژوهشکپور و فروهر تشکیل می شود (آبراهامیان، ۳۷۷: ۲۴۲_۲۰۳)، نماینده ای این گروه در رمان شخصیت آمیرزا ترناچی می باشد که با گرایشات آلمان دوستی معرفی می شود. آمیرزا ترناچی سبیلی به سبک هیتلر دارد و منتظر ظهور هیتلر است و او را منجی عالم می داند. تا به اینجا شخصیت چندان مثبتی از آمیرزا به خواننده ارائه نمی شود، او هر شب مست از مغازه ای خود باز می گردد و شریف که کودک است از بوی دهان او بدش می آید. نویسنده با این ویژگی ها که از آمیرزا بر ضد حزب توده فعالیت می کنند. در اعتراض های خیابانی حزب توده در خیابان به سمت آنها حمله می کند ولی در عین حال رضایت آنها را از ملی شدن صنعت نفت در قیام ۳۰ تیر می توان دید. در اینجا پان ایرانیست ها به دو جناح تقسیم می شوند و جناحی از آن به رهبری فروهر به حمایت مصدق ادامه می دهند. نویسنده آمیرزا ترناچی را در این گروه قرار می دهد و ندامت او را از فعالیت های قبلی اش با شرکت در قیام تاریخی ۳۰ تیر و خاک کردن شهیدان این قیام در قبرستان کرمانشاه نشان می دهد. با این دگرگونی تاریخی در روند حزب پان ایرانیست، نماینده ای این حزب در داستان هم دگرگون می شود و تغییر رویه می دهد. آمیرزا سبیل هیتلریش را می تراشد، خوردن مشروب الکلی را ترک می کند و برای اظهار ندامت به مشهد مسافرت می کند. بنابراین خواننده می تواند به این رمان اجتماعی اعتماد کند و مطمئن باشد که تمام وقایع با ارجاعات تاریخی در کتاب های تاریخ قابل مقایسه می باشد. اهمیت دیگر رمان البته می تواند در نشان دادن تاریخ واقعی کرمانشاه باشد. تشکل سیاسی دیگر که نویسنده از آن یاد می کند، جبهه ای ملی است که به طرفداری از دکتر مصدق در سال

۱۲۲۸ شکل می‌گیرد. نماینده‌ی این حزب در رمان دایی حامد است. از طبقه‌ی میانه‌ی جامعه محسوب می‌شود و مغازه‌ی ریخته‌گری دارد. طرفدار پر و پا قرص مصدق است و در ۲۷ تیر ۱۳۳۱ کفن پوشان برای حمایت از مصدق به تهران می‌رود. قیام ۳۰ تیر از جمله وقایع تاریخی است که شهر کرمانشاه به طرفداری از دکتر مصدق به پا می‌خیزد. عموماً این حزب در رمان نماینده‌ی افراد مذهبی طرفدار آیت الله کاشانی است که به مخالفت با حزب توده می‌پردازد البته آیت الله کاشانی فقط در مورد ملی کردن صنعت نفت با دکتر مصدق همراه بود و بعد از آن که دکتر مصدق تصمیم به اصلاحات اجتماعی می‌گیرد او به مخالفت می‌پردازد و در رمان هم افراد مذهبی طرفدار کاشانی که نماینده‌ی آنها در رمان عموماً الفت است نسبت به اقدامات دکتر مصدق خردگیری می‌کنند. گروه دیگری از پان ایرانیست‌ها به رهبری پژوهشکار پا به حمایت از شاه با تمایلات فاشیستی به عنوان ابزار تبلیغی برای نظام شاهنشاهی تبدیل شدند. نماینده‌گی این گروه را لات‌های کرمانشاه که نویسنده در جریان رمان از آنها خوب یاد نمی‌کند به عهده دارند همچنین "شهنشاه یا آقای پابی"، همسایه‌ی خانواده‌ی شریف در بین این گروه دیده می‌شود. شاهنشاه که پسرش در گارد سلطنتی است از طرفداران دو آتشه‌ی حکومت پهلوی است و به اغراق درباره‌ی آنها می‌پردازد. احتمالاً قصد نویسنده در نمایاندن چنین فردی که به طرفداری از خانواده‌ی پهلوی می‌پردازد و هیچ بهره‌ای از امکانات رفاهی در زندگیش ندارد و در یک خانه با شرایط بسیار بد - لب آبشوران - زندگی می‌کند، نشان دهنده‌ی سطح آگاهی این گروه و نیز طرفداران نظام سلطنتی است که حتی کودکان رمان هم به گفته‌های این مرد با دید تمسخر نگاه می‌کنند. از دیگر گروه‌های هدفمند می‌توان به گروه‌های روشنفکران اشاره کرد که قشر تحصیل کرده‌ی جامعه را تشکیل می‌دهند. اینان کسانی هستند که در اعتراض به رژیم حاکم در دانشگاه‌ها فعالیت می‌کنند. نماینده‌ی این گروه در رمان "شریف" می‌باشد. در واقع شریف که در یک خانواده‌ی فقیر و از طبقه‌ی کارگر رشد می‌کند با افکار دایی سلیمان به عنوان نماینده‌ی حزب توده تغذیه می‌شود. در عین حال می‌توان افکار ملی گرایانه‌ی او

را که تحت تأثیر دایی حامد به عنوان نمایندهٔ جبههٔ ملی به وجود می‌آید و نیز به خاطر وقایع اجتماعی مثل ملی شدن صنعت نفت و ... دید. بنابراین او با مجموعه‌ای از افکار ملی و توده‌ای وارد جامعه می‌شود، به تحصیلات عالیه می‌پردازد و در دانشگاه در کنار دیگر همکلاسان خود به مبارزهٔ علیه رژیم ادامه می‌دهد. با این وجود نویسنده اشارات مکرری نسبت به افکار چپ و توده‌ای او دارد. در نهایت آگاهی طبقاتی که بین او و دیگر همکلاسی‌هاش به عنوان طبقه‌ی خبرگان و روشنفکران و بین طبقه‌ی کارگری به وجود می‌آید منجر به انقلاب ۱۳۵۷ می‌شود. مذهب به عنوان نیروی اجتماعی تأثیرگذار همیشه در تاریخ ایران مطرح بوده است. بخصوص که در انقلاب ۱۳۵۷ ایران، نقش مذهب بسیار پررنگ است. در آغاز رمان مورد نظر، نیروی مذهبی را از طریق "عمو الفت" می‌شناسیم. عموماً الفت "کاری به اوضاع و احوال مملکت ندارد. جهت گیری افراد داستان مطابق با روند تاریخی آن است.

ارزش‌های فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و ایدئولوژیکی که اثر ترویج می‌کند یا زیر سؤال می‌برد: می‌دانیم که انقلاب در جامعه‌ای به وقوع می‌پیوندد که تعادل اجتماعی بر هم می‌خورد. از دلایل بر هم خوردن این تعادل، تغییر ارزش‌ها است. (گیدزن، ۱۳۷۶: ۶۶۸) نویسنده در رمان در جلد اول و دوم و در نشان دادن ارزش‌های فرهنگی مردم بسیار موفق عمل کرده است. در جلد سوم و چهارم توجه مؤکدی به این باورها و ارزش‌ها نداشته است و خواننده و مخاطب این رمان از سال ۱۳۳۲ به بعد کمتر در جریان این باورها قرار دارد. هرچند که نویسنده به صورت مشخص به باورها و ارزش‌های مردم اشاره نکرده است – از آنجایی که راوی رمان اول شخص است و راوی در این دوران کمتر در محیط خانه که محل آشنای او با باورهایست به سر می‌برد بنابراین کمرنگ شدن باورها در رمان طبیعی جلوه می‌کند. با این وجود مخاطب خیلی از این ارزش‌ها را که در وجود "شریف" نهادینه شده است، می‌بیند. به عنوان مثال ارزش مبارزه را در فعالیت‌های سیاسی "شریف" می‌توان درک کرد؛ ارزش دانش و درس خواندن را در پشتکار او برای علم آموزی؛ ارزش‌های سیاسی

و ایدئولوژیک او برای آگاهی مردم و ... در عین حال خواننده با آنکه به طور مستقیم با تغییر ارزش‌های دیگری مانند ارزش‌های سلامتی و ... روبرو نمی‌شود از همین نپرداختن نویسنده به اینگونه موارد باید نتیجه بگیریم که این ارزش‌ها تغییر کرده است و تغییر ارزش‌ها از جمله عوامل بر هم خوردن تعادل اجتماعی برای رسیدن جامعه به انقلاب است. از آنجا که نویسنده در نشان دادن طبقه‌ی کارگر تلاش کرده است و شخصیت اصلی رمان جزء طبقه‌ی کارگر محسوب می‌شود بنابراین ارزش‌های این طبقه نیز منعکس شده است.

- ارزش‌های فرهنگی: ارزش اعتقاد به دیدن نتیجه‌ی عمل: برای این مورد شواهدی چند در رمان ذکر شده است: به عنوان مثال در بخش "یک جوظلم، یک گندم رحم" نویسنده ماجرای داستانی سرکار نریمانی (بوکسواود) را به تصویر می‌کشد که بر اثر ظلمی که نسبت به روستاییان بی‌پناه روا داشته است به مریضی سختی دچار می‌شود و می‌میرد. خود بوکسواود علت مریضی اش را ستمی می‌داند که در حق مردم بی‌پناه انجام داده است. (ص ۳۷۶ و ۹۰۵) نویسنده بدون جهت گیری ارزشی در برابر ارزش‌های مطرح در جامعه، به انتقال آن پرداخته است. در مثالی دیگر که بی‌بی از آتش گرفتن معازه‌ی پسر حاجی پولاد لبخند رضایتی گوشه‌ی لبس نقش می‌بندد اشاره به همین اعتقاد طبقه‌ی کارگر در برابر طبقه‌ی سرمایه دار است. با آنکه در هیچ جای داستان اشاره‌ای به ظلم حاجی پولاد نشده است و این ارزش در واقع انزجار طبقه‌ی کارگر از طبقه‌ی سرمایه دار و تضاد طبقاتی را در بر گرفته است. ارزش فرهنگی دیگر حکایت از مقاومت طبقه‌ی کارگر در برابر مظاهر مدرنیته دارد. (ص ۳۳۵، ۱۱۴۵، ۳۰۱، ۹۸۹) این ارزش فرهنگی که ریشه در قناعت و صرفه جویی دارد در واقع نقطه‌ی مقابل مدرنیته است که با طبقه‌ی سرمایه دار معنی یافته است و ارزش‌های این طبقه را تبلیغ می‌کند. همچنین مصرف زدگی که از ویژگی‌های طبقه‌ی سرمایه دار است و طبقه‌ی کارگر نسبت به آن احساس رضایت نمی‌کند نشان داده شده است. استفاده از برق در طبقات کارگری که نشان از همه گیر شدن آن در سطح جامعه دارد از حرکت جامعه به سوی

مدرنیته حکایت می کند. سینما که در جهت آگاهی مردم مؤثر است به این دلیل که با وضعیت اقتصادی مردم سازگاری ندارد، طرد می شود. از دیگر موارد که می توان آن را در این قسمت قرار داد مقاومت مردم در برابر ورود ارزش های انگلیسی (کشوری بیگانه) است که با فرهنگ دینی مردم در تضاد است. (ص ۱۷۹) ارزش بخشنده‌ی در جامعه: می توانیم این ارزش را نوعی تفکر سوسياليستی در بين طبقه‌ی کارگر فرض کنيم. (ص ۴۷۰، ۳۰۲، ۳۴۸، ۴۵۹، ۵۸۰ و ۳۳۳) در جامعه‌ی مرد سالاری مانند ايران پرداختن به جنبه‌های مختلف زندگی زنان بسیار کم بوده است. تردیدی نیست که سلطه‌ی نگرش مردانه بر ذهنیت روشنفکران، خواه مرد یا زن، از مهمترین دلایل این بی توجهی است. «کور جنسی ایدئولوژی های رایج، از جمله مارکسیسم، نیز عامل دیگر نادیده گرفتن زنان و مسائل خاص آنان به شمار می رود.» (ابوت و والاس، ۱۳۷۵: ۸) با این وجود نویسنده‌ی رمان مورد نظر از پرداختن به مسائل زنان نیز دریغ نورزیده است و بخصوص در جلد اول و دوم به نقش زنان - در نقش مادری، نقش همسری و ... - توجه خود را معطوف کرده است. رمان در واقع زندگی شخصیت اصلی را از کودکی پرورانده است و از آنجا که کودکان معمولاً "ارتباط نزدیکی با زنان خانواده دارند، اجتماعی شدن شخصیت اصلی "شریف" در پیوندهای بادوام با زنان زندگیش (مادر و بی بی) ایجاد شده است. شریف از کودکی شاهد ستم‌ها و محرومیت‌های زنان در برخورد با جامعه است. نویسنده توانسته است به صورتی موجه زندگی زنان را در مواجهه با این ستم‌های تاریخی نشان دهد. شریف در طول رمان شاهد ارزش مرد بودن در جامعه و مطرح شدن آرزوی مرد بودن از طریق زنان است. (ص ۳۸۵، ۴۰۲، ۳۵۳، ۴۵۹ و ۳۳۲) همچنین ارزش دیگری که رمان به آن پرداخته است، ارزش مذهبی است، همان ارزشی که در کتاب جامعه شناسی ارزش‌ها با عنوان ارزش تقوا به عنوان یکی از ارزش‌های اصلی اجتماعی شناخته شده است. در این باره نویسنده نمودهای باورهای مذهبی را در فرهنگ عامه‌ی مردم به طور دقیق نشان داده است. در اکثر موارد باور مذهبی شخصیت‌های رمان به دلیل آمیخته شدن با فولکلور، شکل خرافات به خود گرفته است و در تمام جنبه

های زندگیشان دخالت دارد. شخصیت اصلی رمان که از طبقه‌ی روشنفکران جامعه محسوب می‌شود از کودکی شاهد این باورهای دینی است و نویسنده با انعکاس این باورها از دید او در رمان توجه خواننده را به خرافی بودن این اعتقادات که ریشه در بیسوادی آنها دارد جلب می‌کند. (ص ۳۱۵، ۳۳۷، ۵۰۷) ارزش مبارزه در برابر ظلم شخصیت شریف را می‌پروراند و در اجتماعی شدن او تأثیر بسزایی دارد. تأثیر این ارزش را در فعالیت‌های شریف می‌توان دید. شریف به یک مبارز و انقلابی تبدیل می‌شود. در جریان داستان با روحیه‌ی انقلابی و مبارز شخصیت‌های رمان و مردم کرمانشاه آشنا می‌شویم و ارزش به مبارزه را می‌توانیم در افسانه‌ها و خاطرات تاریخی افراد ببینیم که یادآوری این نکات از ارزش بودن چنین مبارزاتی در جامعه‌ی آنها حکایت می‌کند. (ص ۴۵۴، ۴۶۶) ارزش دیگری که خواننده در رمان "سال‌های ابری" با آن روبرو می‌شود، ارزش غیرت است. (ص ۱۷۹، ۲۵۱ و ۲۳۴) نویسنده به ارزش‌های فرهنگی - اجتماعی دیگری نیز در رمان اشاره دارد که بسامدی ندارند و از آن جمله: در ص ۴۹۰ نویسنده ارزش به جاآوردن آیین ملی چهارشنبه سوری را ذکر کرده است و نشان داده که با وجود فقر و با توجه به اهمیت این آیین به آن پرداخته شده است. نویسنده در جلد اول و دوم رمان به ارزشی در بین مردم اشاره می‌کند، که درمان بیماری‌ها از طریق باورهای خرافی است. در ایران همیشه امور پزشکی و درمان مورد توجه بوده است و پرداختن به این دانش در فرهنگ ایران بسیار با ارزش بوده است و وجود کسانی مانند "ابن سینا و ... " دلیل بر این مدعاست. در رمان هم می‌توانیم اهمیت مردم را نسبت به ارضای نیاز سلامتی ببینیم که برای ارضای این نیاز از چه ابزارهایی استفاده می‌کنند. در واقع خود این ابزار برای تأمین ارزش سلامتی در جامعه‌ی آن دوران تبدیل به ارزش شده است و همگان در چنین جامعه‌ای از این روش‌ها استفاده می‌کنند. این طب عامیانه که معمولاً "توسط زنان انجام می‌شده، دلیل دیگری بر فقر مردم بوده است. با کم رنگ شدن باورهای عامیانه در نتیجه‌ی حرکت جامعه به سوی مدرنیته، پیشرفت علوم پزشکی و استفاده‌ی همگان از آن، باز هم مردم به دلیل فقرشان به پزشکی

جدید دسترسی ندارند.(ص ۱۲۱۷) ارزش دیگر که به آن پرداخته شده است ارزش بزرگ جلوه دادن خانواده‌ی سلطنتی است که این ارزش در بین توده‌ی مردم جایی ندارد و به صورت ضد ارزش درآمده است. حکومت در تولید این ارزش موفق نبوده با اینکه در سراسر رمان با اخبار بسیاری از خانواده‌ی سلطنتی روبرو می‌شویم که مردم خیلی ساده از آن عبور می‌کنند و بدینی شان نسبت به حکومت همچنان وجود دارد. این ارزش طبقه‌ای از جامعه است که از طرف حکومت متفق می‌شود. (ص ۳۱۵ و ۴۰۶)

- ارزش‌های اقتصادی:

تمامی فعالیت‌های اقتصادی تحت تأثیر ارزش‌هاست. فیزیوکرات‌ها معیار ارزش را توانایی اراضی نیازها توسط کالاهای اقتصادی می‌دانند. دیگر دانشمندان محدودیت کمی کالا یا نادر بودن آن را نشانه‌ی ارزش می‌دانند. مارکس و دیگران ارزش کالای اقتصادی را تابع میزان کاری می‌دانند که در تولیدشان ضرورت دارد. (بیرو، ۱۳۷۵: ۱۱۲) رمان، نیازها و تمایلات و... طبقه‌ی کارگر را نمود می‌دهد. گرایش و آرزوی طبقه‌ی کارگر برای داشتن درآمد بالاتر و در نتیجه زندگی راحت‌تر، به طور پنهان در سرتاسر رمان به چشم می‌خورد. این خواسته با توجه به حکومت دیکتاتوری و مستبد ایران در ابتدا خود را به صورت اعتراض‌ها و شورش‌های پراکنده در گوش و کنار ایران نشان می‌دهد و در نهایت به رخداد انقلاب منتهی می‌شود. بیکاری در جامعه‌ی رمان غوغایی کند و برای پیدا کردن شغل به نذر و نیاز رو می‌آورند و با مفهوم پارتی آشنا می‌شوند. تلاش خانواده‌ها معمولاً به سیر کردن شکمشان معطوف است. در چنین جامعه‌ای که معمولاً افراد سر بر بالش می‌گذارند داشتن پول ارزش فوق العاده ای پیدا می‌کند در ضمن اینکه هر آنچه شکمشان را سیر کند مهم می‌شود. در رمان مورد نظر می‌توانیم ارزش نان را هم به علت رهاندن مردم از گرسنگی و هم بر اساس زحمتی که برای تولید آن کشیده می‌شود، ببینیم.(ص ۴۷۵ و ۲۰) ارزش اقتصادی دیگر ارزش نفت در بین مردم است. البته از آنجا که سلسله‌ی قاجار برای نفت ایران ارزشی قائل نبودند و هنوز به مزایای آن پی‌نبرده بودند، در دوران پهلوی که با استفاده از نفت شناخته

می شود، فرهنگ سازی جدی ای در شناساندن ارزش نفت صورت نگرفته بود و توده‌ی مردم هنوز شناختی نسبت به این گنجینه‌ی سیاه نداشتند و این مورد به خوبی در رمان (ص ۶۸) نمایانده می شود.

ارزش سیاسی - ایدئولوژیک: ارزش‌های ایدئولوژیک و سیاسی متعدد و مختلفی در رمان مطرح می شود. خواننده در رمان در جریان ارزش‌های ایدئولوژیک و سیاسی طبقه‌ی کارگر که با عنوان حزب توده معرفی می شود و همچنین ارزش‌های ملی گرایانه‌ی جبهه‌ی ملی، قرار می گیرد. در واقع این ارزش‌های ایدئولوژیک است که جامعه را به سمت انقلاب هدایت می کند و مبارزان سیاسی در جامعه برای محقق شدن آن ارزش‌ها تلاش می کنند. البته ارزش‌های ایدئولوژیک طبقه‌ی حاکم را در رمان که از طریق طبقه‌ی سرمایه دار ترویج می یابد هم می توان دید. در ص ۷۰۲ میرزا پولاد که از طبقه‌ی سرمایه دار محسوب می شود نظرات خود را درباره‌ی وضعیت جامعه مطرح می کند. ایدئولوژی و ارزش‌های سیاسی حزب پان ایرانیست‌ها نیز از طریق آمیرزا ترناچی که نماینده‌ی این حزب در رمان است در ص ۲۳۰ مطرح می شود. ملی گرایی جزء ارزش‌های سیاسی و ایدئولوژیک اصلی است. در رمان سال‌های ابری با ارزش‌های بسیاری که دلالت بر ملی گرایی دارد آشنا می شویم. بعد از ملی شدن صنعت نفت، حزب توده که بر خلاف جهت جبهه‌ی ملی فعالیت می کند، ایدئولوژی بر خلاف ملی گرایی دکتر مصدق را تبلیغ می کند. روند جریانات سیاسی بعد از سال ۱۳۳۲ همراه با تضعیف حزب توده و سرکوب ملی گرایان، مبارزانی - بخصوص طبقه‌ی کارگر - را که با ایدئولوژی حزب توده مبنی بر دوری از دین، مخالف شده بودند به سوی ایدئولوژی و ارزش‌های تازه‌ای کشاند. در قیام تاریخی ۳۰ تیر شعار مردم که حاکی از انزجار آنها از رژیم حاکم است، ایدئولوژی و ارزش‌های سیاسی موجود در بین عامه‌ی مردم را نشان می دهد. شعارهای مردم می توانند نشان دهنده‌ی ایدئولوژی و ارزش‌های سیاسی پنهان در جامعه باشد. در جلد سوم رمان با شعارهایی از مردم رو برو می شویم که کاملاً رنگ و بوی دینی دارد. مردم روستای

گیلان غرب در عزاداری برای مردگانشان در حمله‌ی نیروهای حکومتی به روستا با یادآوری از واقعه‌ی کربلا و امام حسین شعارهای مذهبی سر می‌دهند. در مراسم عزاداری تختی شعارهای مبارزان (به خصوص از طبقه‌ی روشنفکران و خبرگان) با رنگ و بوی انقلاب در هم می‌آمیزد. (ص ۷۲۸ و ۱۱۸۶) در رمان اشاراتی به افکار شریف است که می‌توان ایدئولوژی ظلم سنتیزی او و استقامت او برای مبارزه علیه زور و ستم را از آنها نتیجه گرفت. از آنجا که شریف از طبقه‌ی روشنفکران جامعه محسوب می‌شود، می‌توان از تمام گفت و گوهای او با دوستان و هم‌زمانش به ارزش‌های سیاسی و ایدئولوژیک این طبقه پی‌برد. تمام فعالیت‌های مبارزان سیاسی، حاکی از ایدئولوژی آنها است. در مبارزات شریف و هم‌زمانش ارزش‌های سیاسی آنها را که از اعتراض به گرسنگی مردم بی‌پناه و فقیر و زندگی تجملاتی طبقه‌ی سرمایه دار و حاکم نشأت می‌گیرد، می‌توان دید. (ص ۱۱۸۸، ۱۳۸۹، ۱۳۹۹، ۱۵۰۹ و ۱۳۹۸) همچنین ارزش ایدئولوژیکی دیگری در رمان وجود دارد که از طرف طبقه‌ی حاکم تبلیغ می‌شود. ما در جای جای رمان می‌توانیم شاهد پر اهمیت جلوه دادن این ارزش – شاه سایه‌ی خداست – در جامعه‌ی رمان از طریق قدرت مرکزی باشیم. این ارزش که از اعتقادات خرافی در جامعه محسوب می‌شود معمولاً در بین متنفعین از حکومت حاکم دیده می‌شود. حتی حکومت سعی بر قالب کردن این ارزش در بین توده‌های مردم دارد ولی نتیجه عکس این عمل را به علت آگاهی طبقاتی شکل گرفته در داستان می‌توان شاهد بود.

بر جسته کردن تفاوت ها و تضادهای طبقات اجتماعی در اثر و منجر شدن

به تغییر اجتماعی: در رمان به غیر از عامل درآمد و اقتصاد، وابستگی به رژیم حاکم نیز از جمله عوامل تأثیر گذار در طبقه‌ی اجتماعی افراد است. تأکید نویسنده بر نشان دادن طبقات کارگر شهری، میانه (متوازن دار و خبرگان) بالا است. نویسنده با تأکید بر طبقه‌ی کارگر که شخصیت اصلی رمان در چنین طبقه‌ای پرورش یافته است، به همدلی‌ها و روابط نزدیک این طبقه با هم و شریک دانستن یکدیگر در زندگی خصوصیشان پرداخته است و در عین حال

تضادها و تفاوت‌هایی را که با دیگر طبقات دارند، آشکار کرده است. این تفاوت‌ها را می‌توان از تمام شئون زندگی طبقات مطرح در رمان به دست آورد. طبقات بالا معمولاً از رژیم حاکم احساس رضایت و خرسنیدی دارند و با تغییر آن مخالفند. آنها از تغییراتی که جامعه به سمت مدرن شدن در پیش گرفته موافق هستند. طبقات میانه و طبقات کارگر که شاهد نابرابری و بی‌عدالتی در جامعه هستند، بر علیه رژیم حاکم مبارزه می‌کنند. تضادها و تفاوت‌های موجود در این برهه‌ی تاریخی می‌تواند از پیدایش مدرنیته در جامعه‌ی ایران ناشی شود. به عنوان مثال در ص ۳۱۴، بی بی (طبقه‌ی کارگر) و امیره خانم (خرده بورژوا، طبقه‌ی بالا) نظرات خود را راجع به دموکرات‌های آذربایجان بیان می‌کنند و بی بی طرفدار دموکرات‌های آذربایجان است و امیره خانم که شوهرش استوار است، طرفدار حکومت حاکم و دموکرات‌های آذربایجان را افراد فاسدی می‌داند. در اینجا نویسنده حتی به تفاوت آنها در پایبندی شان به امور مذهبی نیز اشاره دارد. در واقع امیره خانم با گرایش به مدرنیته که حکومت پهلوی تبلیغ می‌کند، بی تفاوتی خود را نسبت به مسائل سنتی و مذهبی ایران که رعایت می‌شده است، نشان می‌دهد. در ص ۱۵۰ بی بی به تفاوت طبقه‌ی خود (کارگر) و طبقه‌ی سلطنت خانم (بالا) اشاره می‌کند. بهترین مثالی که در این زمینه در رمان نسبت به تفاوت طبقاتی عنوان می‌شود، انشای لطیف است (ص ۶۲۰) که از دید یک نوجوان در آن به تفاوت‌ها و تضادهای طبقات کارگری و بالا پرداخته شده است.

وفادری متن به رئالیسم عینی و ذهنی گرا نبودن و نشان دادن واقعیت‌های عینی در اثر آنچنان که هستند: رمان سال‌های ابری عناصر رئالیستی عمدۀ ای دارد. نویسنده به خوبی به بیان وقایع اجتماعی - تاریخی سال‌های وقوع رمان (۱۳۵۷ - ۱۳۲۰) پرداخته است. در رمان با انسان‌های واقعی رو برو می‌شویم و تمام وقایع رمان سندیت تاریخی دارد. قهرمانان این رمان از آن جهت رئالیستی اند که نویسنده آنها را سفید یا سیاه نپیورانده است بلکه مجموعه‌ای از خصلت‌های خوب و بد را دارا می‌باشند؛ نویسنده توانسته است قهرمانان را از حد تیپ

بگذراند و برای آنها شخصیت‌های مجزا قابل شود و با قائل شدن ویژگی‌های منحصر به فرد برای این افراد آنها را از دیگران متمایز کرده است. شخصیت "عمو الفت" در رمان با مذهبی بودن و محافظه کار بودنش شناخته می‌شود. "بی بی" را با کاربرد اصطلاحات و الفاظ عامیانه و همچنین کاربرد طب عامیانه اش می‌شناسیم. "بوچان" آدم ساده و مذهبی ای است که دیگران سرش کلاه می‌گذارند، در عین اینکه بسیار بداخلراق و تندر مزاج است. "نه" زن ساده ای است که با فداکاری و تلاشش برای سیر کردن شکم بچه‌هایش شناخته می‌شود. قهرمان اصلی رمان "شریف" در دوران کودکی بچه‌ی خوبی است و این جمله که «تونمی توانی آدم بدی باشی. تو در یک روز عزیز به دنیا آمده ای!» چندین بار در رمان بازگو می‌شود و این جمله می‌تواند مصداق شخصیت او باشد. شریف معلم مهربان و توانمندی است و تا جایی که می‌تواند به دیگران کمک می‌کند البته نویسنده در رمان به ساده بودن او نیز اشاره دارد که از جمله خصایل منفی برای اوست. شخصیت‌های دیگر رمان هم کاملاً واقعی به خواننده معرفی می‌شوند. در واقع قهرمانان رمان درویشیان از درون جامعه به رمان آمده اند و تصنیع نیستند. از دلایل دیگر واقعی جلوه کردن رمان برای خواننده ارائه‌ی رخدادهای رمان از طریق راوی اول شخص است و بنابراین نویسنده اعتماد مخاطب را از این طریق جلب کرده است. رمان از دوران کودکی "شریف"، شخصیت اصلی رمان، آغاز و وقایع از دید او تعریف می‌شود. در واقع خواننده زندگی کودکی تا بزرگسالی او را از زبان خودش می‌شنود و بنابراین همذات پنداری عمیقی با او حس می‌کند. از دیگر مشخصات آثار رئالیستی روپرتویی مخاطب با اصطلاحات و تعبیر و نکته‌های زندگی مردم است و این رمان به عنوان گنجینه‌ای از آداب و رسوم و فرهنگ عامه (فولکلور) کرمانشاه شناسانده می‌شود. در جلد اول و دوم رمان که "شریف" دوران کودکی و نوجوانی خود را می‌گذراند، خواننده از خلال داستان با افسانه‌ها و متل‌هایی که در شهر کرمانشاه رواج دارد، آشنا می‌شود. این مسئله به بعد رئالیستی رمان کمک کرده است و مخاطبی که رمان را می‌خواند به این احساس می‌رسد که در یک زندگی واقعی قرار گرفته است. به

خصوص خواننده‌ای که خود از شهر کرمانشاه باشد چنین تجربیاتی را از زندگی در کرمانشاه دارد و به دلیل اشتراك در فرهنگ فولکلور مردم ایران زمین هر خواننده‌ای از شهرهای قدیمی و تاریخی ایران می‌تواند به چنین امری حکم کند. از آنجا که نویسنده خود در مصاحبه هایش از جمع آوری فولکلور مردم یاد کرده است (درویشیان، ۱۳۸۱: ۱۷۲)، بنابراین این جنبه از رمان هم در بعد رئالیستی رمان تأثیر گذار بوده است. از خلال این رمان زندگی اجتماعی مردم آن روز کرمانشاه و همچنین نقش آنان در حرکت‌ها و جنبش‌های اساسی مردم بر علیه رژیم پهلوی را می‌توان دید. این ادعا از طریق کتاب "تاریخ مفصل کرمانشاهان" که کتابی معتبر در زمینه‌ی جنبش‌های سیاسی مردم کرمانشاه است، قابل اثبات است. مردم کرمانشاه در آن دوران با سه حرکت اصلی نهضت ملی شدن صنعت نفت، قیام ۳۰ تیر و کودتای ۲۸ مرداد، مخالفان رژیم را همراهی نمودند. پیرترین فرد خانواده "عموالفت" از یار محمد خان کرمانشاهی یاد می‌کند که در بدترین شرایط به کمک ستارخان آمده است. یار محمد خان شخصیتی حقیقی و حقوقی است و نویسنده با استفاده از این اشخاص حقیقی بعد رئالیست رمان را قوی کرده است. همچنین در رمان سال‌های ابری ما با پدیده‌هایی مثل قحطی، بیکاری، گرسنگی، بیماری و ... روبرو می‌شویم که همه از وضعیت کرمانشاه در جنگ جهانی دوم و ورود متفقین به ایران حکایت دارد و همچنین هم عرضی این وقایع در رمان با وقایع تاریخی این دوران در کتاب‌های تاریخی قابل مقایسه است. ضمناً استفاده‌ی نویسنده از اسامی واقعی محلات و کوچه‌ها نیز تأثیر فوق العاده‌ای در واقع گرا بودن رمان و دادن چنین احساسی به خواننده داشته است. در نهایت، تا آنجا بعد رئالیستی رمان پرنگ است که برای اطلاع از وقایع تاریخی و اجتماعی کرمانشاه در سال‌های ۱۳۵۷ - ۱۳۲۰ می‌توان به رمان سال‌های ابری رجوع کرد.

نتیجه گیری و سرانجام سخن

کارپرداز اصلی رمان سال‌های ابری، گروه و طبقه‌ی اجتماعی کارگر است که نویسنده نیز

عضو آن گروه و طبقه بوده و با نمایاندن طبقه‌ی کارگر پایگاه اجتماعی خود را آشکار کرده است. نویسنده، جهان بینی طبقه‌ی کارگر و آگاهی جمعی آنها را برای خوانندگان آشکار کرده است. او در واقع رمان سال‌های ابری را به دو قسمت تقسیم کرده است. در بخش اول رمان که سال‌های قبل و اندکی بعد از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ را در بر می‌گیرد، توانسته روند آگاهی طبقاتی شکل گرفته در طبقه‌ی کارگر را نشان دهد و همچنین خواسته‌ی آنها را در آگاهی ممکن این گروه که همانا وقوع انقلاب است نشان دهد ولی از آنجا که انقلاب سوسیالیستی در ایران به وقوع نمی‌پیوندد و نویسنده به تاریخ موثق بسیار پاییند است، در بخش دوم رمان، انقلاب به یک رخداد روشنفکری برای دسترسی به آزادی بیان و دموکراسی تغییر جهت می‌دهد. در این میان نویسنده تغییر طبقه‌ی شخصیت اصلی رمان را با توجه به واقعیت سیاسی و تاریخی آن دوران انجام داده است. در واقع این انقلاب که با دایی سلیم و دایی حامد به عنوان "طبقه‌ی کارگر و میانه آغاز می‌شود در نهایت به دست فرد روشنفکری از "طبقه‌ی خبرگان" مانند شریف می‌افتد و به مقصد نهایی می‌رسد. نویسنده در اینجا نکته‌ی دیگری را هم به صورت پنهان بازگو می‌کند و آن هم این است که طبقه‌ی روشنفکر نیز مطالبات کارگری دارد زیرا او نیز از طبقه‌ی کارگر برخاسته است. نویسنده روشنفکر نیز مطالبات کارگری را کم و بیش نشان می‌دهد و در دورانی که شخصیت اصلی در زندان به سر می‌برد با فرض نماینده‌ی طبقه‌ی روشنفکر بودن او، به این نتیجه می‌رسیم که طبقه‌ی روشنفکر در این دوره در حصار زندان قرار دارد. شریف همان قهرمان پروبلماتیک (انسان مسئله دار) گلدمان است. این قهرمان واقعاً در جامعه‌ای که ارزش‌های کالا و سرمایه اساسی است - بر اساس تبلیغات دولتی آن زمان - دنبال ارزش‌های اصیل آزادی، عدالت و عشق می‌گردد. می‌توانیم پدیده‌ی شیء وارگی را که گلدمان به پیروی از لوكاج مطرح کرده است (سلیمانی، ۱۳۶۹: ۲۳) در رمان نظاره کنیم. کارگرانی که بر اثر کار زیاد و همچنین تقسیم کار از روند تولید دچار از خود بیگانگی می‌شوند و جدا از اینکه از کار خود لذتی نمی‌برند و جز خستگی مفرط برایشان

حاصلی ندارد، تبدیل به شیء ای یا جزئی مانند دستگاه می‌شوند. رمان سال‌های ابری تنها گنجینه‌ی مورد توجه در زمینه‌ی فولکلور کرمانشاه است و البته این بخش را نویسنده آنچنان در رمان جای داده است که جزئی از رمان شده و به صورت زائد ای خودنمایی نمی‌کند. دلیل این مدعای این است که نویسنده به فرهنگ مردم، بخصوص در جلد اول و دوم اشاره دارد یعنی در دورانی که شخصیت اصلی رمان در دوران کودکی و نوجوانی قرار دارد و خواه ناخواه در ارتباط با فرهنگ عامیانه‌ی خانواده قرار می‌گیرد. بنابراین در رمان مذکور خواننده خود را در برابر یک زندگی واقعی می‌یابد. علاوه بر انطباق تمام وقایع رمان با وقایع تاریخی معکس شده در منابع و کتب معتبر تاریخی، آفریدن شخصیت‌های حقیقی در رمان باعث این واقع گرایی است. شخصیت‌هایی که علاوه بر دارا بودن ابعاد مثبت، ابعاد منفی شخصیت آنها هم نشان داده شده و خواننده مانند افسانه‌ها با افراد داستانی کاملاً سفید یا سیاه روپرتو نمی‌شود. نویسنده توانسته است با خلق انسان‌های اجتماعی، نشان دهد که انسان پرورده‌ی محیط و اجتماع خویش است. همچنین نویسنده بیهوده به توصیف محیط اجتماعی و طبیعی رمان نپرداخته است. او از پرداختن به مسائل استثنایی و نادر و غیر عادی پرهیز کرده و جنبه‌های عادی، معمولی و روزمره‌ی زندگی و مسائل عمومی اکثریت مردم را به نمایش گذاشته و در این مسیر زندگی طبقات محروم و زحمتکش و همچنین طبقه‌ی متوسط را به خوبی نشان داده است. نویسنده ردپای آشکاری از خود درباره‌ی افکار و احساساتش در اثر به جا نگذارده و بی طرفی خود را نسبت به وقایع و شخصیت‌های داستان حفظ کرده و خود را به عنوان تماساگر نمایانده است، هر چند که جهان بینی و احساسات شخصی او خواه ناخواه به صورت غیر مستقیم در رمان اعمال شده است. در عین حال می‌توانیم خصوصیت واقع گرایی انتقادی را از آن جهت که شخصیت‌ها اوضاع و احوال حاکم بر اجتماع را رد می‌کنند و برای تغییر آن در تلاشند، در رمان بنگریم. از دیگر موارد، آگاهی ممکن نویسنده است. سیر وقایع رمان آگاهی ممکن نویسنده را آشکار می‌کند. نویسنده با توجه به آگاهی خود از تاریخ منعکس شده در رمان و خلق

انسان‌های واقعی و اجتماعی و همچنین قرار دادن این افراد و شخصیت‌ها در طبقات اجتماعی، ویژگی‌های بارز طبقات آنها را آشکار کرده است. او با در نظر گرفتن شخصیت اصلی و راوی رمان در دو طبقه‌ی مجزا - کارگر و روشنفکر - توانسته است آگاهی ممکن این دو طبقه را به خوبی بنمایاند. در واقع نویسنده، خود با رسیدن به آگاهی ممکن دو طبقه‌ی مذکور، آنچه را که دو طبقه برای رسیدن به آن تلاش می‌کنند، نشان داده است. آگاهی ممکن طبقه‌ی کارگر در انقلاب و تلاش برای ایجاد آن و آگاهی ممکن طبقه‌ی روشنفکر در رسیدن به دموکراسی و آزادی بیان می‌شود. بنابراین نویسنده که به آگاهی ممکن گروه رسیده است، توانسته آن را به خوبی در اثرش نشان دهد. بنابراین رمان سال‌های ابری را باید به عنوان مجموعه‌ای در نظر داشت که راه‌های عملی را به مخاطب نشان می‌دهد و جدا از اینکه نویسنده به مفاهیم فلسفی در ذهنیت شخصیت‌های رمان اشاره داشته است، اما خواننده صرفاً با یک مانیفست مثلاً انقلابی روبرو نمی‌شود. با این نشانه‌ها می‌توان با اطمینان داوری کرد که نویسنده‌ی سال‌های ابری کارگذاری است که با رسیدن به حداقل آگاهی ممکن توانسته است آگاهی طبقاتی کارپرداز اصلی رمان - طبقه‌ی کارگر - را به بهترین گونه نمایان سازد.

منابع

- ۱- آبراهامیان، یرواند، ایران بین دو انقلاب (از مشروطه تا انقلاب اسلامی)، ترجمه‌ی کاظم فیروزمند، حسن شمس آوری، محسن مدیر شانه چی، نشر مرکز، تهران، ۱۳۷۷
- ۲- ابوت، پاملا و کلر والاس، درآمدی بر جامعه‌شناسی نگرش‌های فمینیستی، ترجمه‌ی مریم خراسانی و حمید احمدی، نشر دنیای مادر، تهران، ۱۳۷۵
- ۳- بیرو، آلن، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه‌ی باقر ساروخانی، کیهان، تهران، ۱۳۷۵
- ۴- درویشیان، علی اشرف، چون و چرا، نشر اشاره، تهران، ۱۳۸۱
- ۵- _____، سال‌های ابری (چهار جلد در دو مجلد)، نشر چشم، تهران، ۱۳۷۹
- ۶- راودراد، دکتر اعظم، نظریه‌های جامعه‌شناسی هنر و ادبیات، مؤسسه‌ی انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۸۲
- ۷- سلیمانی، محسن، چشم در چشم آینه (چند نقد و یک گفتار)، امیرکبیر، تهران، ۱۳۶۹
- ۸- شمیسا، دکتر سیروس، نقد ادبی، میترا، تهران، ۱۳۸۵
- ۹- فرزاد، دکتر عبدالحسین، درباره‌ی نقد ادبی، نشر قطره، تهران، ۱۳۷۸
- ۱۰- کاتوزیان، دکتر محمد علی همایون، اقتصاد سیاسی ایران (از مشروطیت تا پایان سلسله پهلوی)، ترجمه‌ی محمدرضا نفیسی و کامبیز عزیزی، نشر مرکز، تهران، ۱۳۷۲
- ۱۱- کمالی، دکتر علی، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی نابرابریهای اجتماعی، سمت، تهران، ۱۳۷۹
- ۱۲- گلدمن، لوسین، نقد تکوینی، ترجمه‌ی محمد تقی غیاثی، انتشارات بزرگمهر، بی‌جا، ۱۳۶۹
- ۱۳- _____، جامعه‌شناسی ادبیات (دفاع از جامعه‌شناسی رمان)، ترجمه‌ی محمد جعفر پوینده، هوش و ابتکار، تهران، ۱۳۷۱
- ۱۴- _____ و دیگران، درآمدی بر جامعه‌شناسی ادبیات: مجموعه مقاله، ترجمه‌ی محمد جعفر پوینده، نقش جهان، تهران، ۱۳۷۷
- ۱۵- گیدنز، آنتونی، جامعه‌شناسی، ترجمه‌ی منوچهر صبوری، نشر نی، تهران، ۱۳۷۶